

СЕЛЯНИН

== Журнал полонених Українців у Зальцведелі. ==

Передплата вносить:		Виходить два рази на місяць — Видає — „Подільське В.-П. Кооп. Т-во“.	Адреса Редакції й Адміністрації: Ukrainisches Sekretariat, Kriegsgefangenen Lager Salzwedel. (Preussen).
На місяць	20 фен.		
Окреме число	10 фен.		

Чи маємо загинути?

Чи маємо загинути ми, дрібне селянство? Чи мусить зникнути дрібне селянське господарство? Отце питання морочить від десятків лїт не лиш голови учених економістів. Воно налягає важким тягарем і на наші душі, коли ми бачимо, як навкруги нас непереможна сила капіталу нищить все дрібне, слабе і відстале. Недавно ще вважалося святою правдою у світі, що «у ремісника золота рука»,— сьогодні його руки давно вже почорніли у наймах на фабричній роботі або в передсмертній боротьбі за своє животіння. На місці дрібних ремісницьких варстатів виросли велитні—фабрики, що запрягли у свою службу пару й електрику, всі здобутки техніки й силу людських рук. Самостійний дрібний ремісник нині вже, бодай у західних краях, майже вимираючий тип, пережиток із минушини.

Чи мусимо й ми піти тою дорогою? Чи будучність селянського господарства лежить теж на безмежних ланах великих підприємств? Таке твердження ми чуємо дійсно не від нині. Чули ми цей смертний присуд і з рядів великих суспільних провідників, на думку яких дрібне селянське підприємство є і мусить остати «найбільше нерозумним і лїнивим варварством». Чуємо його ще частійше з уст різних суспільних знахарів, які звикли зближати ся до дрібного мужика хиба тому, щоби замість помочи для него, похитати лиш головою й кожного дня повторити йому те саме: «Ти мусиш завтра умерти». А коли він всупереч цим віщованням не вмирає, вони мають для него лиш безмежне счудовання, як цей пережитий

варвар міг так довго заховати ся.

Наша відповідь на ці віщовання така: **Ми хочемо жити й віримо, що будучність до нас належить.** Ми віримо, що, оборонюючи дрібне хліборобське підприємство, ми не йдемо ні раз у розріз із вимогами суспільного поступу. «Охорона дрібного селянства—скажемо словами великого дослідника земельного питання, німецького соціаліста **Едварда Давіда**,—це значить охорона й підпирання **модерної (новітної) і раціональної (розумної) форми підприємства.** Не в тім розумінню, буцїм то селянські господарства загалом вже сьогодні тим були. Про те очевидно не може бути бесіди. Однак дрібне селянське підприємство дає **найкорисніші умови для розумного ведення господарства з розумним використанням землі.** Ми є далі того переконання, що такі модерні, на висоті агрономічної науки стоячі дрібні селянські господарства, стануть найбільше живучими клітками нового суспільного організму».

І ми в те віримо. Однак разом із тим ми свідомі того, як далеко ще нам, щоби стати тими найбільше живучими клітинами. Скажім собі ясно й отверто: Ми можемо стати ними в будуччині, але **теперішність** наша зовсім недалеко від того «найбільш нерозумного, лїнивого варварства». Не тому лише, що наше селянство не користується новітніми хліборобськими знарядями, що ми оремо прадідними плугами і не вживаємо штучних навозів. Але тому, що наше життя зробило нас недоступними для всякої нової думки, що наші села стали прибіжищем темноти, заскорузлости поглядів і консерватизму. Щоби стати живучою клітиною будучої

людської суспільності, наше селянство мусить переродити ся від самого коріння, перейти довгий шлях глибоких перемін.

Основне полагодження аграрного (земельного) питання, заспокоєння земельного голоду,—це перша й найважніша умова такого відродження. Перша, але не остання. За аграрною реформою мусить піти друга—агрікультурна реформа, то є цілковита зміна способів управи землі. Наше селянство мусить привикнути до того, що хліборобство—це не пуста навичка, яка може без ніякої зміни переходити з покоління на покоління наче стародавній релігійний звичай. Це висока штука, що уліпшуєть ся й видосконалюєть ся безнастанно та мусить бути в згоді з вимогами науки агрономії, примінювати ся до змінних потреб ринку і т. и.

Третя основа—це хліборобська організація. Зіпхнений на становище півпролетаря наш мужик знав до тепер одно неодолиме життєве правило: Не вірити нікому й нічому, бачити у всіх довкруги свого ворога, що напосів ся на його кусень землиці. Разом із межами, що замикають його дрібну приватну посілість, кінчить ся для него весь його світ. Все, що поза тими межами, починаючи від найблизших сусідів, це другий страшний і ворожий світ, для якого він може мати лиш одно почуття: недовірря й ворожнечу. Могуча сила організації й солідарности для нашого теперішнього селянина є книгою семи печатами запечатаною.

На цім полі прийдець ся нашому селянству перебути цілу революцію дотеперішнього світогляду. Воно мусить зірвати не лише з давними пересудами, але поступити далеко вперед. Що селянство здібне до таких перемін, на те сильним доказом є гарні початки, зроблені селянами деяких країв, головно Данії. Кооперативні спілки й інші організації—це ті нові чинники, які поступово й повільно розвинуть у нашого селянства змисл і розуміння для єдності і спільности до найдальших границь. Вони власне розбудять у ній ті нові, приспані до тепер, суспільні сили, які зможуть двигнути його вперед до нового життя.

Історія кооперативного руху.

Кооперація, цеб-то добровільна спільна праця з цілю найкращого використання власних сил і на власну користь, виявляла ся в людей завжди

й при всякім їх культурнім стані. Але в давні часи підставиною кооперації не була свідомість, що лише в єдності наша сила й добробут, як це тепер є основою всякого гуртування людей. Тоді люди гуртували ся до спільної праці скорше завдяки інстинктивному почуттю й прикладам із життя, що гуртом легше й краще досягнути те, чого одним ніхто не міг досягнути. І дійсно, із історії людей видно, що вони звертали ся до спільної праці лише в часи, коли відірвана одиниця робила ся цілком безсильною супроти загрожуючої небезпеки з боку других племен або хижих звірят, а також з боку голоду й т. ин.

Як тільки ж причини, що притягали людей до спільної праці, зникали,—зникала разом з тим, або краще сказати розпадала ся, й кооперація.

Свідомо ж почали люди гуртувати ся для спільної праці цілком недавно—не більше 60—70 років тому назад.

З початком 19. століття в Англії, Франції й Німеччині були вже на стільки розвинені техніка, капітал і комунікація, що давали повну змогу хитрим, зовсім не працюючим багачам використовувати робочий нарід, як вони тільки хотіли. До цього приєднали ся ще неурожайні роки, які в ті часи мов великі бурі пронесли ся по всій Європі й бідні селяне й робітники опинили ся в страшнім положенню—вони гинули від голоду й нічого кращого не бачили в будуччині. На це явище звернули увагу великі учені, батьки соціальних наук і кооперації *Сен Сімон і Шарль Фурє* (у Франції) й *Роберт Оуен* (в Англії).

Вони критикували існуючий економічний лад і доказували, що при організації витворення й споживання на товариських основах, матиме всякий співучастник з самою малою затратною праці дістати багато більше засобів до життя, ніж тепер, а також, що посередники між продуцентом і споживачом є не тільки зайві, а навіть дуже шкідливі. *Роберт Оуен* організував кілька робочих комун, але вони дуже скоро розпали ся й то власне тому, що були збудовані виключно на ідеї, а не на свідомості в матеріальних інтересах співучастників. Та хоч ці перші практичні проби перебудувати суспільний лад і не вдали ся вище згаданими ученим, за те їхня геніяльна критика розкрила суспільству очі на дорогу до кращого ладу, якою є зорганізованія бідних мас за поміччю кооперації.

Незвичайно цікаво є також те, що ідея кооперації в остаточній своїй формі і з основними її принципами не була пропонуєвана яким небудь геніяльним розумом, але виникла з поміж самого народу. В такій формі вона була перша вжита в 1848. році англійськими ткачами города Рочдель, яких з того часу називають „рочдельськими піонерами“.

Знаходячи ся в тяжких матеріальних обставинах 28 рочдельських ткачів організували в груд-

ні 1844. р. товариство, яке поставило собі за ціль доставляти своїм членам гарні продукти й по справедливим цінам. При цім члени—ініціатори зобов'язалися непорушно придержувати ся таких правил:

1. Свобідний доступ у товариство новим членам;
2. рівноправність усіх членів у всіх справах товариства;
3. розподілення зиску по забору товару;
4. відчислення частини зиску в резервовий фонд і т. ин. Ці правила вповні доказали свою реальність, і вживання їх дало знамениті наслідки з початку в Англії, а потім по всій Європі.

Кооперативний рух показав, що там, де ці правила виконувалися, кооперативні організації твердо стояли й з успіхом поширювалися; навпаки ж, там, де вони не виконувалися, або їх заміняли другими, кооперативи або гинули, або перероджувалися в капіталістичні підприємства. Таким способом 1844. рік є найбільш важною датою в історії кооперативного розвитку, бо з цієї дати починається історія сучасного кооперативного руху.

Майже в ті самі часи кооперативний рух розпочався й у других краях під впливом тих же чинників т. є. завдяки розповсюдженню ідей вище згаданих учених. Особливо великі успіхи мали ці ідеї в Німеччині. Німецькі селяне й робітники в ці часи були також у незвичайно прикрих обставинах. З одного боку тіж голодні роки, що й в Англії, а з другого—хижі лихварі, що, користаючи ся тяжким положенням бідного населення, позичали їм гроші по незвичайно великим процентам,—цілком не давали життя бідному населенню.

Шукаючи виходу із такого положення німецький народ кинувся організувати різні товариства для помочі бідному населенню.

В числі тих, які першими пішли на зустріч бідному населенню, були два славних мужа, імена яких на вічні віки лишаться в пам'яті не тільки німецького народу, але й народу всього світа. Перший із них—*Герман Шульц*. Він заснував у 1849. році (в городі Деліч) перше кооперативне товариство столярів для закупки сирового матеріалу, а також перше кредитове товариство на паях.

Другий же діяч німецького кооперативного руху є *Райффейзен*, який також у 1849. році (в г. Фламмерсфельді) заснував перше кредитове товариство без паїв (замість павої відповідальності, відповідають круговою порукою). Останній тип кредитового товариства (без паїв) є для нас більш цікавий, ніж перший, бо він є найбільш слухним для селян, що мав на увазі й сам Райффейзен.

Організація кредитових товариств у Німеччині так скоро пішла наперед, що в 1872. році було вже засновано Райффейзенем три федеративних банки (Рейнський, Вестфальський і Гесенський),

які через два роки злучилися в Загальний Сільсько-Господарський Банк.

Приглядаючи ся краще до кооперативного руху в різних краях, ми зауважимо, що в одній державі розвиваються більш кредитові товариства, в другій консумційні (потребительські) в третій сільсько-господарські й т. д. Це залежить, безумовно, від того, оскільки той, чи инший тип кооперації є більш відповідний і корисний для населення. Але при цім ми зауважимо також дуже цікавий факт, а це власне те, що чим народ більш культурний і свідомий, тим краще там розвивається кооперація й навпаки. Цей факт указує на те, що будучність людства належить кооперації, оскільки воно, безумовно, буде хоч трохи посувати ся наперед по дорозі культури й освідмлення.

Б—ий.

СИБІРКА.

Сибірка або *сибірська язва* відома в нас ще під назвою *телій*. Є це одна із найстрашніших пошесних хороб, від якої слабують і гинуть всі звірята, не виключаючи навіть птах, риб і повзунів, а також і люди. Найбільше ж гине від неї молоді й ситої рогатої худоби та коней. Сибірка є страшенно чіпка, дуже скоро розповсюджується, одразу охоплює цілу місцевість і так швидко душить худобу, що навіть не має часу від неї рятувати ся. Шкоду, яку приносить сибірка людям, можна бачити із того, що в 1770. році вмерло від сибірки на одних англійських островах 15.000 людей, а в 1879. році лише на Україні згинуло 195.000 штук овець.

Сибірка належить до самих старих і розповсюджених пошестей, вона відома з дуже давніх часів і в усіх закутках земної кулі. Отже відчиною цієї пошести є північно-східні степи (сибірські степи), де вона в літню, дуже теплу пору, й розповсюджується в гнилих багнах. Залежить зараза від незвичайно маленьких мікробів, подібних на коротенькі прутики, як їх розглядати крізь мікроскоп (побільшуюче скло). Самі мікроби сибірки дуже чутливі, можуть жити лише в гарних для них умовах і легко гинуть від ліків або високої й низької температури. За те їхнє насіння, цеб-то зародки, що по вченому звуться «спорами», майже не гине ні від стужі, ні від окропу, й навіть його не дошкулюють і деякі ліки, від яких інші мікроби й їх зародки негайно гинуть. Вони можуть тривати й не тратити своєї отруйної сили більш десяти років. Як тільки ж ці зародки попадають у кров якого небудь звіряти, то із них витворюються (вилуплюються) мікроби; останні незвичайно швидко й багато плодять нових зародків, із яких у свою чергу виходять мікроби й т. д.

Розмноження мікробів так скоро йде, що із одного із малюсеньких зародків, яких у одній каплі крові міститься від 8 до 10 мільйонів, може на протязі 24. годин так багато розмножити ся мікробів і зародків, що вони переповнюють усю кров скотини, хоч би й самої найбільшої. Мікроби ці й їх зародки жують своєю отрутою кров, відбираючи від неї кисень, яким вона живить ся, й скотина гине, мов би від задушення. Заражується скотина сибіркою лише тоді, як мікроби або їх зародки попадають у кров. А потрапити у кров вони можуть різними дорогами і то власне: у травоядів (коней і ріжних жуваців) вони попадають з повітрям, кормом і питвом через тоненьку плівку кишок і в роті, або крізь рани й укуси мух. Останніми способами й заражують ся більш усього всі звірята, не виключаючи й травоядів. У залежності від того, яким способом уходить зараза в тіло, хвороба виявляється не однаково.

Загальні ж прикмети сибірки такі: скотина раптом перестає їсти, стає сумна, в неї робиться величезна пропасниця (внутрішній «жар»), так що тепло тіла буває градусів 41—42 Цельсія, шкіра й вуха стають гарячі, ніс висихає. Скотина ледви стоїть на ногах і, як іде, то заточується, дихає нерівно й дуже швидко, мов би їй не вистарчало духу, від чого хорі широко розставляють ноги; очі витріщаються й стають недвижні та мутні. Через деякий час хвора скотина починає тремтіти, падає, корчить ся, скрегоче зубами, стогне й здиhaє. Труп швидко розпиривається та гниє й, як довго б він не лежав, кров не стигне, а тече із розрізаних жил густа й чорна, як дьоготь. Крім того із носа, рота й заднього проходу витікає червона, піниста тіч (кров перемішана з водою).

Часто буває також, що скотина здиhaє раптом, ніби пробита громом. Але буває инколи й так, що хорі на сибірку живуть і декілька днів.

Це трапляється тоді, наколи зараза виникає на шкірі, цеб-то робиться так званий «сибірчаний карбункул» (опух, гуля). На такий зразок часто хворіють коні, а рогата худоба—рідко. Карбункул появляється частіше всього на в'язях, на лопатках або на голові, швидко розростається й иноді так стискає горлянку, що задушує скотину. Як що худоба від карбункулу скоро не здиhaє, то буває, що через шість—вісім днів опух починає розходити ся й скотина одужує.

Бороти ся з сибіркою дуже тяжко: перше тому, що на цю хворобу не має ще певних ліків, а в друге, що вона так скоро давить скотину, що навіть не має часу й рятувати її. Але, коли буває карбункул і хвороба задавнюється, то вживають деяких ліків, за поміччю яких часом і вдається спасти скотину. Так наприклад у самий опух (карбункул) під шкіру запускають карболки або креоліну, а на опух кладуть холодну, мокру глину, кригу або сніг.

Крім того дають скотині з пійлом соляної кислоти (1 чайну ложку на відро пійла) й заливають її ропою главберової солі з креоліном. Робиться це так: 1 ф. главберової солі й 1 чайна ложка креоліну розбовтується в півкварті води; потім піднімають скотині голову й виливають усе в рот так, щоб скотина не викидала ропи на двір, а як найкраще все проковтнула. Всі ліки найкраще вживати лише за порадою лікаря.

Не зайвим буде також зазначити, що *при сибірці в ніякій разі не треба пускати кров*, як це в нас часто роблять знахарі або коновали, що *пущання крові нічого не допоможе хорій скотині, за те випущена кров може десятки й сотки заразити другої худоби, здорової*.

Найкращими способами боротьби з сибіркою—це не лічення хорої худоби, яку, як уже говорилося нижче, дуже тяжко спасати, а охоронення її від заслаблення на цю страшну хворобу. Тому кожний господар, що не хоче, щоб його худоба вигинула на сибірку, мусить твердо пам'ятати слідує: В часи великої спеки, коли сибірка в найбільше чіпка, не слід пускати худобу на такі пасовища, які вже відомі як гнізда сибірки, наприклад багністі, низькі міста, торф'яні землі, а також міста, де хоч коли небудь закопували ся сибірчані трупи. Наколи ж сибірка появила ся неподалеку (у тім самім або близькім сусіднім селі), то необхідно зараз же застановити виганяти худобу на пасовище; треба її держати дома в напівтемних і прохладних помешканнях і змашувати чим небудь дуже смердючим, щоб не приставали мухи, обливати холодною водою й давати пійло зі соляною або карболовою кислотою (див. вище, як приготувати). Здорова худоба негайно відділяється з гурту й помешкання хорої. Далі хорих треба так утримувати, щоб вони як найменше місця й річей запоганювали, а зараженим місцям і річам робиться старанна дезінфекція (обеззараження). Частіше всього поступають так, що долівку, стіни, металеві й камінні річи обливають ся розтвором вапна, карболки або сулемі. Земляна ж долівка поливається вищезгаданим розтвором, перекопується на $\frac{1}{4}$ аршина й знов кілька раз поливається. Підстилка й усі мало цінні річи, до яких доторкала ся хвора скотина, обов'язково мусять бути спалені.

Труп треба закопувати зі шкірою й як можна глибше (не менше 3 арш.), при чім обливають його гарненько вапном або карболкою.

Крім вищезазначеного існує ще більш певний спосіб захисту худоби від сибірки, а то власне *сибірчання прищипка*. Прищипка полягає в тому, що скотині запускають у тіло сибірчаної зарази. Робиться це, як відомо, для того, щоб кров і весь організм скотини привчити поволі до тої чи иншої зарази. Вживається вона заздалегідь, поки ще хвороба не почала виникати на худобі. Прищипка робиться обов'язково двічі (через 10—12 днів) і

мав бути переведена лише лікарем. Найбільш відповідним часом для прищипки—це весна й осінь, бо в ці прохладні часи з найменшим клопотом проходить вона. Підчас прищипки не можна вживати скотину до роботи; не можна також їсти сирого молока від коров, яким робить ся прищипка.

За останні часи у нас на Україні земства дуже пильно взяли ся за боротьбу з цією злою хворобою. Вони посилають своїх лікарів безплатно робити прищипки по селах, а як у кого згине скотина від прищипки, то земство винагороджує господаря по стоїмості згубленої скотини. Але не дивлячи ся на всі зусилля земств, лікарів і взагалі освічених людей вивести у нас сибірку, вона все ж таки по старому душить цілі гурти скоту. Остаточно побороти цю страшну хворобу можна буде лише тоді, коли наші селяне будуть уживати проти неї всі засоби, які винайшла новішня наука, а це значить треба побороти спершу свою темноту.

Бахталовський.

Про плодозмін.

Плодозміном називаємо чергування різних видів рослин протягом більшого чи меншого числа років на однім і тім же місці.

Чергування рослин на однім і тім же місці не є видумка учених, та опитних хазяїв, де всі сили природи й людського знання приміняють ся, щоб поле давало як найкращі врожаї, а це ми можемо завважувати в цілком дикій природі, де робить ся плодозмін без жадної волі чоловіка.

Ми можемо завважувати в природі, як цілі покоління рослин чергують ся на однім і тім же місці не лишень завдяки змінам пір року (весна, літо, осінь), а й на протязі довшого числа літ.

По закінченню строку свого життя, один рід рослин уступає своє місце другому. Це може статись і до строку, наколи б ґрунтові, або кліматичні обставини змінили ся в користь послідуєчої рослини.

Росте на толоці гарна травичка, а стоїть лишень одному літові, та другому бути дощовитому, як гарну зелену дрібну травичку витіснять колючі будяки та осоки. Тече річка в своїх постійних берегах і береги покриті гарною травою. Наколи зробити греблю і воду високо підняти, то побачимо, що коло тих місць, де вода піднялась, почнуть рости будяки (які з часом самі пропадуть).

Наколи ми візьмемо й посіємо леваду штучним каль-фосфорним удобренням, то запримітимо, що відразу на леваді появиться ся багато інших видів рослин і то більше стрючкуватих. Наколи й на другий рік повторимо цей опит, то стрючкуваті рослини цілком витіснять старі види трав. По кількох роках стрючкуваті рослини самі зник-

нуть, а на їх місце прийдуть нові. Все, що живе, росте й розвивається, само носить в собі свою смерть. Хто не знає спеціальної хвороби, яка загублює картоплю на старих картоплящах? Або коли будем сажати соняшники все на однім місці, то появиться ся знову така хвороба, яка соняшники буде нищити?

Природа з її боротьбою за існування, підбором приспособлених найбільше до даних обставин рослин, сама устроює плодозмін, щоби таким чином земля була все покрита ростинами.

Про плодозмін у хліборобстві знають уже з найдавніших часів.

Чим же треба керуватись при виборі системи плодозмінного хазяйства?

Наколи ми хочемо, щоби земля при найменшій затраті капіталу й труду давала найбільші врожаї, то мусимо уважати, щоби рослини так чергувались одна з другою, щоб одна для другої якби підготовлювала землю, а принаймні не забирала із землі як раз тих річей, які потрібні для послідуєчої рослини.

Кожному відомо, що після буряків гарно росте озима, після озими ярина, по ярині штучні трави, баштан, картопля, квасоля, чечевиця, кукурудза, відтак жито, а по житі ячмінь, овес, потім треба дати землі удобрення й начинати з початку.

Та хазяїнові треба дивитись не лишень на те, що й після чого гарно росте, а й на те, що гарно йде на базарі, та приносить найбільший дохід. Щож, буряки гарно будуть родити, та полільники коштують дорого, сахарного заводу або й залізниці нема близько—от і пропали буряки і праця.

На систему польового господарства багато також впливають особисті привички, знання й грошовитість хазяїна.

Коли хазяїн любить кохати ся у худобі або птиці, то він відповідно до цього й польове хазяйство мусить вести. Знову хазяїн опитний і учений чоловік придумав такий спосіб ведення хазяйства, що давав би он які доходи, але щоби виповнить цей плян треба багато грошей, яких йому бракує, значить треба братись за щось простіше.

Оддаліч базару й залізниці також мав великий вплив на пільне господарство. Сорти землі й місцевий клімат також є важними чинниками при виборі рослин у плодозміні. Чи земля власна, чи арендована, й на скільки літ. Од цих усіх обставин залежить плодозмін і рослини в плодозміні.

Вибір плодозміну є дуже важна річ і це не можна робити так похапцем, а треба все обчислити і після того лишень поділити свою землю на певне число рівних кліток і провадити господарство придивляючись до всяких змін. Наколи хазяїн помітив, що треба щось увести нове, або яке поліпшення зробить, це зразу вводить ся; таким чином хазяйство буде все поліпшуватись без дуже

великого труду, по раз заведеній системі, яка приучить чоловіка до раз заведеного порядку.

Найбільш яркою примусовою системою плодозміну була система трьох піль у старих часах у Німеччині і, до Столипін, в Росії. Хотів хазяїн, чи ні, мусів мати пар, озиму й ярину і знов. Хоч би користь від переміни способу хліборобської системи для окремого хазяїна була як очевидна, він не міг нічого зробити, бо земля громадська, поділена на три руки й коли поле пускається під пар, то вже нічого не попишеш, треба пускати, бо так велить громада. Відтак цю трьох-польову систему стали поліпшувати.

Ріжні хазяйства при різних обставинах позаводили 4-х польову (Англії) і много-польову до 8-10. Але тепер входить у моду так зване *вільне хазяйство*. Це не значить, що хто що хоче, те й сіє, як робить ся здебільшого у нас, на Україні, селянством.

Вільне хазяйство ріжнить ся від правильного сівобороту тим, що користаючись всіма здобутками господарської науки й техніки, цінами на базарі, й на робітничі руки, господар не звязаний певною системою, особливо підбором родів рослин в плодозміні, але законові правдивого плодозміну він підчиняється. Вільне хазяйство вимагає від хазяїна багато знання й важкої пильности. Вільним хазяйством з найбільшим успіхом проводить сам хазяїн на своїй землі, де виконання всякої роботи припилює його око, а то й його руками буде зроблено.

Що до системи плодозміну її родів рослин в плодозміні, то тут, як і в лікарській штуці, не можна дати наперед певного рецепту. Те, що для одного села може бути дуже корисним, буде для другого менше корисним, а для третього й просто шкідливим.

При виборі сівобороту рослин в плодозміні треба все звертатись до місцевого агронома, або опитного хазяїна.

Тифанович.

Користь рядкової сівалки.

Я думаю, що мало вже таких знайдеть ся, щоб не бачили рядкової сівалки й не знали для чого її вживають. Зате дуже а дуже багато людей є ще таких, що цілком не розуміють користи, яку можна мати від рядкової сівалки. З приводу цього я й хочу трохи побалакати. А для того, щоб т. т. читачам більш зрозуміле й цікавіше було моє оповідання про користь сівалки, то я не буду розглядати цієї справи теоретично, з чисто наукового боку. Я подам краще власний досвід, який може бути кожним читачем дуже легко випробуваний.

—Весною 1910. р. по порученню Брацлавської повітової управи я завіз універсальну (для всяко-

го великого й дрібного зерна) ельвортівську сівалку в село Чуків і пропонував тамтешнім селянам даром нею користати ся. Простояла сівалка більш тижня: робота в полі кипить, а про сівалку ніхто й думати не хоче, хоч як я не розпинав ся в її користь. Нарешті я надумав ся піти на хитрощі: заявив у неділю, як із церкви йшли, що хто посіє сівалкою пів десятини якого небудь хліба, тому даром дам її сіяти цукрові буряки, та ще й сам буду ходити за нею. На таку пропозицію згодило ся лише три господарі, хоч для одних буряків майже всі селяне вже наперед просили сівалку. Але навіть і ці три господарі взяли з мене слово, що як не вродить, то я мушу вернути їм зерно й заплатити по 8 карбованців за землю. Я безумовно згодив ся, рівночасно ж настояв, щоби вони сіяли ячменю на пів десятини не 6 пудів, як це вони висівають руками, а лише 5 пудів.

Наслідки рядкової сівби получили ся такі: у двох господарів рядкові посіви вийшли майже гірші від ручних. Вийшло власне так тому, бо як пізніше виявилось, полоси, що сівалкою були засіяні, виорані дуже пізно й не порівнюючи гірше, ніж полоси, на яких був посіяний ячмінь руками.

Крім того сівба сівалкою робила ся на цілого півтора тижня пізніше. За те в третього господаря, Петра Д—ка, рядковий посів вийшов незвичайно гарно. Посіяно було поруч по пів десятини ячменю в один і той же день і на однаковій житниці, яке гарно було виорано ще з початком осені. Як тільки зерно почало сходити, то вже різниця між рядковим і ручним посіями була досить помітна. Рядковий вийшов рівний і багато густіший від ручного. Ще більше помітна була різниця між цими посівами, коли почав хліб поспівати.

Нива рядкового посіву стояла, мов би один колос: стебла й колоски дрібні, рівні й однаково спілі, в той час, як на полосі ручного посіву можна було найти й великі колоски як бубирі й колоски як горобині носики, а також і настільки спілі, що відломували ся від стебла й настільки зелені, що із колосків ще можна було молочко видавити. Всі ці різниці, хоч і малі й досить тяжко помітні для малопрактичного ока, все ж таки загально настільки відрізняли рядковий посів від ручного, що всякий, хто ці два посіви рядом бачив і добре придивив ся до них, то без сумніву лишав ся на завжди прихильником сівалки.

Але найбільше різниця виявила ся тоді, коли ячмінь був змолочений. Пів десятини ручного посіву дало 52 пуди і 15 ф. зерна, а пів десятини рядкового—59 пуд. і 10 ф. Зауважено також, що мірка ячменю рядкового посіву важила на $3\frac{1}{2}$ ф. більше, як мірка ячменю ручного посіву. Місцевий скупщик збіжжя Борох, який випадково нагодив ся, як ми важили й міряли зерно, помітивши таку різницю між вагами того й иншого ячменю, зазначив, що за тяжчий ячмінь дадуть на базарі по 5

коп. дорожче, ніж за легкий, бо він є «доброкачествений».

Підчас всієї цієї роботи господар Д—ко дуже пильнував, щоби не запало якої небудь помилки. А Д—ко, треба Вам, Шановні читачі, знати—дуже уперта людина, яка, подібно євангельському Хомі, нічому не вірить, доки сам не побачить. Але, як побачить і переконається, то ніякі сили не можуть його перевірити. Скінчивши роботу він подав мені руку, як ознаку подяки й сказав: «Правда Ваша, що ми бідні не тому, що мало землі маємо, а тому, що темні й не уміємо гарно господарювати. Візьмемо хоч і цю сівалку; здається дурниця, а виходить, що за поміччю неї можна тисячі придбати. Зараз ми довідалися, що сіючи хліб сівалкою можна зберегти по два пуди на десятині насіння та пудів на п'ятнадцять збільшити врожай. Це значить, що як я веду господарство вже 20 років і кожний рік сію зернового хліба більш 5 десятин, то сівалка зберегла би мені за цей час тільки насіння 200 пудів, а врожаю було би більше на 1400 пудів. Крім того й усе те зерно, що я випродав, було би більш вартіщим і можна було би більше грошей взяти за него. Узглядняючи це все, можна з певністю сказати, що як би я 20 років сіяв хліб сівалкою, то мав би від неї користи більше 1000 карбованців. За такі ж гроші я мав би спромогу замість оцього свинюшника (він указав на стареньку, приплюснуту до землі свою хату) вистроїти гарну нову хату й клуню. І це було й є можливим не лише для мене одного, але для всіх бідолах хліборобів нашої Великої України».

Того ж таки дня Д—ко вдався до мене з проханням поради йому, як це зробити, щоби на виплат придбати гарну сівалку, а також, чи не могло би тут земство допомогти. Я безумовно порадив йому для цього найкращий спосіб, а то власне—заснувати сільсько-господарське товариство. Тоді земство може дати досить велику підмогу, чи то грошми, чи живим і мертвим інвентарем. Через деякий час мені довелося виїхати із с. Чукова й я не міг далі слідити за тим, оскільки чуківські селяне цікавилися сівалками.

Але, як видно, наведена вище практика багатьом розкрила очі й вони найшли в сівалці ту для них користь, про яку раніше й слухати не хотіли. Для лекшого ж придбання сівалок вони поступили так, як я радив Д—ві—заснували господарське товариство,—й через два роки мали крім іншого інвентарю 8 рядкових сівалок, якими вже в 1912. році було засіяно 285 десятин ріжного хліба.

Б—ий.

У людей і в нас.

Карпо... „А біда, що від села, та від людей своїх, та від землі відстали!...“

Нещасна земля, гірка твоя доля!
Тікають од тебе освічені на твоїх
постатки діти і кидають село у темі...
Хоч задуши ся тут — нема їм діла.
Вони чужі нам, а ми їм. Забрали
все, що можна від землі, виснажили
гречкосія й покинули! Ані лікаря,
ані ученого хазяїна, ані доброго
адвоката—нікого нема в селі! Тільки
вивчався: прощай батьківська
стріхо, прощай село на віки!“

„Суєта“. І. Тобілевича.

Про наш край багато пишуть і балакають, що він є друга Аргентина, що це житниця Європи й т. и. Чи ж воно правда?

Так! Наш край багатий, але населення, головне селяне, страшенно бідні. Головне багатство населення—сільське господарство, яким живе й на яке опирається цілий край. Від господарства залежить і добробут цілого краю; тому кожний недорід некорисно відбивається на становищі населення, а особливо на селянах. На жаль ці недороди є тепер постійним явищем і замість райського життя в такому славному та багатому краю панувала біднота, злидні, чують ся постійні нарікання на свою гірку долю.

Хоч, правда, воно й дивно, що в такому багатому краю та так бідують, але це, на жаль, гірка правда. До цього спричинився цілий державний лад, обставини, серед яких живе наш народ, темнота й т. и.

Та це зіставимо поки що на боці, а звернемо увагу на одну з причин наших недостатків: на стан самого господарства, а з ним і на того, хто хазяйством займається, на хлібороба, на якого давно вже встановився несправедливий, призорний погляд—і то, на жаль, із боку нашої інтелігенції. Вона часто не думає про того, хто її годує та удержує; їй не в голові той хлібороб, що працює день і ніч. Та ще сяк так було б, наколи б це робила лише городська інтелігенція, що родила ся й зросла в городі і про життя селян мало знає, а то ті ж селяне, що вийшли та зросли на селі, склавши все своє життя із праці селян і нічого в їхнє життя не поклавши, роблять частенько ще гірше.

Як радіють батьки та матері, коли їхні синочки, чи доньки підуть у науку, наберуться розуму! Яка то радість та гордість тих батьків перед другими! А надії на поміч, на піддержання!... Та дарма! Їхні синочки тільки вивчаються, а то лише трохи повчать ся, зараз же пропадають батьківська стріхо, прощай село на віки!

Краще дворником, чи швайцаром бути, аби жити в городі, ніж із хліборобами жити та коло землі ходити. Хиба ще лише варенички та сметанка інколи заманять їх у село... Їм потрібне

село, поки вони малі та поки їх вигодують, а там як не задержуй—все тікають туди, де їм подобається. «Хоч задушити ся там—нема їм діла. Вони чужі селянам, а селяне їм. Забрали все, що можна, від землі, виснажили гречкосія й покинули.—Ані лікаря, ані вченого хазяїна, ані доброго адвоката—нікого нема в селі»—каже Тобілевич. І це правда! Вони забувають, що своїм розумом, знанням та ширшим поглядом на життя могли б допомогти вибити ся з нужди, підняти видатність землі та навчити бороти ся з природою. Лише тоді, як прийде голод, який і їх безпосередно торкнеть ся, починають цікавити ся й розбирати ся в становищі населення, яка причина голоду й т. и.

Та це часто вже й запізно бува. Сотні тисяч нещасного люду умирає з голоду, а все через те що нікому було в час їм запорадити. Та й на тому не кінець. Як лише голод пройшов—знов усе забуло ся, знов селяне зістають ся самі. Наслідки такої байдужности та призиристого погляду нашого міста на село й на селян та сільське господарство дуже лихі. Темний, неосвічений селянин, покинутий усіма тими, хто міг би запорадити його біді, зістанеть ся в вічній темноті й робить на своїй землі те, що його діди - прадіди робили. Він практикує таке оброблення землі й обсів її, які були добрі ще колись, доки земля не була так виснажена й родила без усяких поліпшень. Він не знає, що з того часу сотки років уже пройшло, земля дуже виснажилась і потребує значних поліпшень. Крім того змінив ся ринок, а з ним і потреба тих, чи інших продуктів, а відповідно до того треба б і виробляти такі продукти, треба б змінити сівоборот і т. д.

До того всього треба відповідних указівок, помочі освічених людей, а їх немає — мало хто селом займається. До того ж накинута, чужий уряд, якому були чужі інтереси наші, цілком не йшов ніколи нам на зустріч, не журился поліпшенням нашого життя, бо ж усякі поліпшення та підняття умової культури не в його інтересі.

Тимчасом у інших культурних держав сільське господарство обставлено не то трохи, а цілком инакше—там і погляди на село інші. Там освічена людина бореть ся з природою, закидає батьківські та дідівські способи оброблення землі, менше надіється на Бога, а більше стежить за наукою й пристосовує її до свого господарства. Він проводить орошення, осушує ґрунт, бореть ся з кузками, вводить різні плодозміни й багацько дечого, про що не думає й чого не знає наш селянин. Крім того там на поміч ідуть учені й уряд. бо знають, що лише дружними зусиллями самих хазяїв, уряду та всьої освіченої громади можна довести до мінімуму різні біди, запобігти всякому лихові. Так робить ся на пр. в Америці, так робить ся й в усіх культурних державах.

В Америці н. пр. кожен громадянин (фермер)

обставлений, як найліпше. Він має зносини зі всім культурним світом, читає свою й чужу літературу та знає, де й що робить ся. Організується в товариства і спільними силами роблять те, чого не може зробити один чоловік. Та цього мало: американський уряд усіма силами йде на зустріч потребам господарства і найбільше грошей видає на сільське господарство. Держить цілу армію фаховців, котрі строго розділені по спеціальностям. Вони знають одну свою спеціальність, так що в любий час кожен фермер має змогу попросити його на місце, або дістати відповідь на потрібне йому питання. Уряд будує там школи, улаштовує місцеві й мандрівні вистави, музеї, зразкові поля, й т. д. Та найцікавіше й наліпше поставлена там метеорологія (наука про погоду), завдяки котрій американський фермер має змогу наперед знати, коли буде буря, град, дощ і в свій час поробити ті, чи інші предостороги. Завдяки такій широкій метеорологічній організації, американський фермер дуже рідко, а то майже ніколи не терпить шкоди від граду, бурі й т. и., а велика культурність усього населення та широка постановка практичного й теоретичного знання довели висоту господарства до того, що американський фермер не знає ніякого неврожаю, чи недороду.

Дуже велику вагу має ще й те, що хазяйством там цікавиться все населення, без різниці стану й положення. Тому то там не має такого низького та призиристого погляду на господарство.

Вертаючи до нас, мусимо, на жаль, піднести, що в нас хліборобство застило на 3-х піллях, котрим страшенно виснажується земля. В поліпшенню хазяйства робить ся дуже мало й воно знаходиться в такім стані, як 300 років тому назад.

Нам далеко до Америки, але ж не можемо й сидіти із складеними руками; нам треба великої енергії й праці. Все населення: чоловіки, жінки, інтелігенти й робітники мусять цікавити ся господарством і прийти на поміч темному хліборобові—мусять нести знання в село.

Особливо на це повинен звернути увагу учитель. Не повинно бути в нас ані одної школи, де не було б зразкового поля, садка й т. д., бо лише найкраще заціпити любов до господарства малій, нічим не зіпсованій дитині, а це найкраще може виконати вчитель, як у школі, так і на дому кожної дитини. При кожній школі повинно бути зразкове хазяйство, а вчитель своїм знанням і працею служить зразком не тільки школярам, але й їх батькам.

Раштадт, 7. лютого 1918. року.

І. Черчик.